kunagi enne asula nägu ja põhitoiminguid. Sest mitte ehituskunstniku ega ümbruseteadlase, vaid rahva kogutahtmine ehitab lõplikult ikkagi asulad. Ja siin vajame suurt organiseerivat jõudu, et rahvastiku mitmekesiseid ning sageli üksteisele vastupidiseid tulunduslikke ja majanduslikke nõudeid ning voole kokkukõlastada ja asulapildis harmooniliselt väljendada.

Tänapäeva ideaalne nõue (83) (295) (334) on: ruumi- ja ümbrusemõte peab algusest peale kogu asustamist läbima, et isegi nii mitmekesine asulamoodustis, nagu seda on linn, võiks aegamööda rütmilise ja ruumikunstilise ühikuna valmida. Mitte ainult hooned ja uulid, väljad ja sarad, külad ja linnad, vaid ka maastik ning kodumaa kui laiem ümbrus saab seeläbi rahva koguelu raamideks ja tagafooniks. Niisama tähtsad eeltingimused, kui on seda kogukonnameele äratamine ja sügavalekküündivad seadusandlikud ning eetilised mõjuavaldused, üürnikkude korraldamine ja kodaniku-uhkuse kõvendamine puht-tulundusliku seisukoha vastu, on ka asulanähtuse ja -probleemi geograafilisele uurimisele tugineva linnaehituse arendamine ja selgitamine.

Poleogeneetiline vaatlus kinnitas, et modernne Tartu on vaevalt poolsajandit vana, ta teke algab masinatööonduse ja tehnilise liiklemise ajastuga, millega paarivad ühiskondlikud ja tulunduslikud muutused. Sellisel, endisega võrreldes kiirel kasvamisel ei saanud plaanikindlusest ega ettenägelikkusest suurt juttu olla. Ja linnaplaan jutustab igaühele saamatusest ning ükskõiksusest ja näitab, et siin ei ole kunsti ega kujutlusvõimet niipalju kasutatud kui joonlauda ja kolmnurka. Mitmete väljakute kuju ning asend näitab rutulist ning mõtlematut teotsemist, ja on täitsa vääramatu tõsiasi, et nöörsirgelt kulgevas ja täisnurgi lõikuvas uulistikus ülivähe tuntakse hoonefassaadi ja sararinnet. Inimesed ruttavad piki tehisorge vaatega uulisuuna hääbuvasse perspektiivi, ilma et laseksid pikemalt oma pilku vasakul või paremal uulifrondil puhata. Sellise ruut-uulistiku näol ei kasutata mitte üksi ebasoodsaimat ning pikimat ühendust diagonaalselt eraldatud lähte- ja tulekupunkti vahel, vaid sel moel ei märgata ka inetuimaid ega karjuvaimaid puudusi linnaprofiilis. Ometi on kaar- ja kuruteed, igasugused laiendid, ahendid, kärgad ja kurmud korterla uulistikus võimalikud ja esteetiliselt rakendatavad, ilma et linnaline liiklemine selle all kannataks. On ju liiklemisnähtuste analüüs üksikasjus nende aktinomorfsuse esile toonud ja omaliiklemis-uulid läbimisliiklemis-uulest eraldi tõstnud. Viimased nõuavad rahvastikuarvu kasvades *resp.* linna suurenedes erilist tähelepanu, et neid tuleviku kasvavate nõuete kohaselt laiendada, korraldada, õgvendada või koguni — kus tarvis — puhandada (NB! raudteejaama ja linnasüdame otseühendus, sõidukite suureneva liiklemise juhtimine linnasüdamest läbi mööda asula pikitelge; eriti omnibuste või trammi ja raudteetikust eraldatud linnaosade — Tammelinna ja Veeriku — ühenduse probleem). Sest niisama tähtsaks linna eluküsimuseks kui kõrgeväärtuslikkude liiklemisteede ja -abinõude omamine linna lähistagamaal, on ka linnasisemise liiklemise reguleerimine tulevikus. Linnaehituse põhijooned tuleb asulaorganismi kohaselt kinnistada. Et linn differentsub peamiselt kolmeks suureks osiseks: 1) ärilaks, 2) tööläks ning liiklaks ja 3) korterlaks, siis tuleb olemasolevate ja muretsetavate andmete ja vaatluste najal kohe ning põhjalikult sellele ettenägelikult vastu sammuda. Ühtlasi tuleb hoolitseda, et see võimalikult harmooniliselt sünniks ja et rohelised alad kõiki elamisraioone läbiksid ja iga osise omaette-elu peale tervikuga suhtlemist võimaldaks. See iseendast veetlev ülesanne — asula ja ta laiendeid loomulikult liigestada — sündigu nii, et kujunenud või kujunevais osades elanikud ning vähemad inimühingud end koduselt tunneksid. Seejuures tuleb meeles pidada, et linn on alaliselt kasvav organism, mille tulevikuarengus võivad ennustatavad või ettenähtamatud olukorrad tekkida. Nende lahendamiseks peab linnal vaba ruumi olema, ja kõrvalisemaid alasid aeglaselt plaanistades hoidkem silma ees teisenemisvõimalusi.

Ärila ja tööla liiklemissoodustuse kõrval nõuavad märksat hooldamist korterla probleemid. Kõnelemata sellest, et meie ilmastus uulisuunamises valitseva tuule sihti peab vältima — mida Tammelinna uuslaiendi plaanistusel mitte ei ole silmas peetud — ja et põhja poole pööratud *resp.* läänest itta kulgevaid uule ning elamuid sooja ja valguse võitmiseks võimalikult vähe oleks — Kaarlilinna ja Ropka-aluse pahed! — tuleb peamiselt lahendada ja kujundada masside korteri-

Tartu, lk. 385